documents que ens autoritzaven a fer-ho i un cop a Moscou vaig entrar a treballar a una fàbrica de motors d'aviació fins el febrer de 1946. No obstant això, la meva salut no millorava i més endavant vaig haver de passar pel quiròfan.

I què va fer després del treball a la fàbrica, on més va treballar?
Vaig decidir marxar a causa de la mala relació que tenia amb un dels educadors, entre altres qüestions, i ho vaig fer sense permís. En aquella època no es podia abandonar un lloc de treball sense una autorització, per tant em vaig convertir en un indocumentat i un pròfug, si la policia m'agafava sense la documentació necessària podia anar a la presó. Efectivament això va succeir, però em vaig poder escapar dels policies i no vaig arribar a ser jutjat. Vaig anar cap a Ucraïna, a Chervonyitzi i allí vaig treballar un temps en una granja agrícola en una època en què la sequera va ser molt gran. Ho vàrem passar tan malament que el pa blanc no el vàrem veure en 3 o 4 mesos. Allí un company i jo vàrem trobar la manera de treure uns quants aliments del magatzem de la granja per passar-nos la gana, però en una ocasió ens van enxampar. El meu company va poder fugir, però jo vaig passar tres mesos a la presó i nou mesos en un camp de concentració a Zaporozhye.

Com era la vida al camp de concentració?
Feia treballs forçats, cosa que sovint no podia dur a terme pel meu dèbil estat de salut. Per sort tenia uns companys que m'ajudaven i em cobrien sempre que era necessari. Les condicions allí eren terribles, 10 hores de treball al dia en brigades i mala salubritat i alimentació, vaig veure molta gent morir d'inanició.

Però vostè és tot un supervivent i va sobreviure al camp de concentració.
Sí, quan em van deixar sortir vaig trobar feina en una mina i també vaig poder contactar finalment amb el meu germà, ja que durant anys no vaig saber on parava. Ell em va fer arribar una carta que havia rebut de la nostra mare, enviada a través del País Basc francès. Feia quasi dotze anys que no en sabia res i això em va provocar una gran emoció i també un enorme trasbals. A la carta la mare ens explicava que el nostre germà petit va morir el mateix any 1937 a causa de la guerra i el pare va ser assassinat el 1942 per un falangista. El nostre germà gran havia estat a la presó, però s'havia escapat i es trobava desaparegut. Jo vaig sentir un gran dolor per la pèrdua del pare i el germà i també una gran impotència al pensar que la mare s'havia quedat tota sola amb el patiment. És aquí quan començo a pensar que he de tornar a Espanya el més aviat possible, sigui com sigui. El mateix any 1949 vaig escriure una carta al president de la URSS dient que jo tenia una pàtria i volia tornar-hi, però la resposta fou que en aquells moments allò era impossible

> "en una ocasió ens van enxampar. El meu company va poder fugir, però jo vaig passar tres mesos a la presó i nou mesos en un camp de concentració a Zaporozhye."

I com ho va fer per tornar-hi?
Bé, encara van passar uns quants anys abans no ho vaig poder fer. Primer vaig decidir que provaria de sortir de Rússia a través de Geòrgia per passar la frontera d'Iran, però ael tren les autoritats em van enxampar. Com que estava a Geòrgia, prop de Tibilisi, vaig trobar feina en una granja agrícola. Allí vaig passar l'estiu del 50, però a l'hivern em vaig trobar malament i vaig decidir anar amb el meu germà a Gorki, ciutat que avui es diu Nizhniy Novgorod. Tal i com preguntàveu, entre el 1950 i el 1955 es va començar a gestar la tornada i hi va haver un canvi de cicle a la meva vida. Vaig reprendre els estudis de batxillerat, vaig entrar a treballar a una fàbrica de cotxes i em vaig casar amb la Filomena, que era asturiana. Allí a Rússia vàrem tenir dos fills. Al cap d'un temps va esclatar el moviment i les manifestacions dels nens i nenes espanyols per demanar a Rússia el nostre retorn a Espanya. L'any 1955, un membre de la Creu Roja ens va dir clarament que podíem marxar si així ho volíem, però qui no ens volia rebre eren els espanyols, el règim de Franco. No va ser fins que Espanya va entrar a la l'ONU, el mateix any 1955, quan les autoritats franquistes van fer el gest d'acceptar el nostre retorn. Llavors va ser quan em vaig traslladar amb la meva família a Moscou i vàrem obtenir la nacionalitat soviètica. Aleshores, es va obrir el període per sol·licitar el retorn a Espanya. El temps passava sense resposta i es multiplicaven les manifestacions. Finalment, el 16 de novembre de l'any 1956, la meva dona, els meus fills de tres i un any i jo vàrem pujar al vaixell que ens va dur de retorn a Espanya.

Com va ser la tornada?
El viatge va ser dolentíssim, enmig d'una gran tempesta, però en acostar-nos a les illes Balears i veure la costa valenciana vaig sentir una alegria immensa com mai l'havia sentit. Vàrem atracar a Castelló on ens van rebre amb música de pasdoble. Tot i això allí també vàrem viure dificultats i entrebancs per part de les autoritats franquistes, que ens interrogaven periòdicament i impedien que aconseguíssim els documents per moure'ns per Espanya així com per anar a treballar a l'estranger, per això, al cap de cinc anys vaig haver de marxar il·legalment a Suïssa, on hi vaig estar treballant fins l'any 1997, però tot això ja és una altra història.

Laia Bruguera Bahí

Albert Pons Ramos